

Filibeli Nûreddinzâde ve Kadr Sûresi Tefsiri

Seyfullah Efe*

Nefise Efe**

Öz

Kadir gecesi, Kur'an-ı Kerim'in indirildiği ve bin aydan daha hayırlı olan bir gecedir. Kadir gecesinin tespiti ve onun faziletiyle ilgili birçok risale yazılmıştır. Hatta bu gecenin değeri, dinî manzumelerde işlenmiş, sosyal hayatta o geceye dair âdetlerin zenginleşmesine de olanak sağlamıştır. Kadir Sûresi Kur'an-ı Kerim'in indirildiği Kadir gecesini ve bu gecenin özelliklerini içermektedir. Bu sûre ile ilgili olarak asıl adı Muslihuddin Mustafa olan Nûreddinzâde de dâhil birçok âlim müstakil tefsir risalesi yazmıştır.

Nûreddinzâde, tasavvuf başta olmak üzere tefsir, kelim ve hadis içerikli eserler te'lif etmiştir. Türkiye'nin farklı yazma eser kütüphanelerinde ona ait eserler ve farklı ayet tefsirleri mevcuttur. Nûreddinzâde'nin hayatı ve bazı eserleri üzerine ilmî çalışmalar yapılsa da "Kadr Sûresi Risalesi" üzerine araştırma yapılmamıştır. Bu sebeple çalışmamızda müellifin hayatına kısaca değinip risalenin tahkikli neşrini yaptık. Yazarın risalesinde ayetin ayetle, hadisle, kıraat gibi ilimlerle ve en önemlisi işârî yorumlarla açıklamasını örneklenerek takip ettiği tefsir metodunu ve tasavvufî anlayışını ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, risale, Kadir Sûresi, Nûreddinzâde.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi Birgivi İslami İlimler Fakültesi, İzmir/Türkiye, seyfullah.efe@ege.edu.tr orcid.org/0000-0003-0296-0104

** Dr., DİB Temel İslam Bilimleri Karabağlar İlçe Vaizesi, İzmir/Türkiye, nefiseefe@yahoo.com, orcid.org/0000-0003-0457-192X

Nûreddinzâde from Plovdiv and His Tafsir of Surat al-Qadr

Abstract

The night of Qadr is a night which The Holy Quran was sent down firstly and is more virtuous than a thousand months. Many treatises have been written about the determination of the night of power and its virtue. In fact, the value and virtue of this night has been the subject of religious literature and has been instrumental in enriching the customs of that night in social life. Surah Al-Qadr, on the other hand, includes the night of Qadr, where the Qur'an was sent down, and the features of this night. Many scholars, including Nûreddinzade, whose real name is Muslihuddin Mustafa, have written separate treatises on interpreting this surah.

Nureddinzade has written works that contain primarily sufism, tafsir, kalam and hadith. There are his works and different verse (ayah) interpretations in different manuscript libraries in Turkey. Although scientific studies have been carried out about Nureddinzade's life and some of his works, no research has been done on the Risale of the Surah Qadr. Therefore, in this study, we briefly touched on the life of the author and made an edited publication of the treatise. We tried to reveal the tafsir method and mystical notion that the author followed by exemplifying the explanation of the verse with verse, hadith, recitation, and most importantly, mystical interpretations in his treatise.

Keywords: Tafsir, treatise, Surah Qadr, Nureddinzade.

Giriş

Sahabilerin, Hz. Peygamber'e sorularını yönlendirebilme imkânı varken sonraki dönemlerde fetihlerle beraber muhtelif dil, kültür ve dinlere mensup halkla karşılaşan Müslümanlar, Kur'an-ı Kerim'i daha iyi kavramak için dilbilimsel, rivayet, dirayet, işârî, kelâmî, fikhî vb. tefsir yöntemlerinden istifade etmişlerdir. Bu metotlardan yararlanılarak telif edilen tefsirlerin bazısında Kur'an'ın tümü, bazısında ise belirli sûre veya ayetler tefsir edilmiştir.

Bazı sûrelerin faziletine dair bize ulaşan rivayetler, hem o sûrelerin namazlarda daha sık okunmasına hem de ilim adamlarının o sûreler hakkında tefsir yazmalarına vesile olmuştur. Kur'an'ın indirilmeye başladığı zaman dilimi olan Kadir gecesinin değerini, kıymetini ve içinde yaşananları içeren Kadir sûresi de bu bağlamda müfessirler tarafından tefsiri revaç bulan sûrelerin önde gelenlerindedir. Sûrenin tefsiri ile ilgili Ebû'l-Leys es-Semerkindî (ö. 373/983), Tâceddin es-Sübki (ö. 771/1370), Muslihuddîn-i Lârî (ö. 979/1572), İbrâhim b. Dervîş el-Buhârî (ö. ?), Ali Arif el-Aksarâyî (ö. h. 1050'den sonra), Abdullah b. Osman Tirevî (ö. 1249/1833), Recebzade Osman Nuri Çorûmî (ö. 1907), Divrikli Abdullah Ziyâeddin, Gözübüyükzâde İbrâhim Efendi (1846-1912), Manastırlı İsmâil Hakkı (1846-1912) gibi birçok âlim müstakil risâle yazmıştır.¹ Bunun yanında yine Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi gibi kütüphanelerde bu konuda müellifi belli olmayan risaleler de mevcuttur.²

Kadir sûresinin tefsiri hakkında risale yazarlardan birisi de Filibeli Nûreddinzâde'dir. Yaptığımız araştırmaya göre onun Kadir suresine yönelik olarak yazdığı bu risalenin tek nüshası Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde yazma halinde bulunmaktadır. Biz bu risaleyi okuyucuların istifadesine sunmak için tahkikli olarak neşredip tefsir metodu açısından değerlendirmeye tabi tuttuk.

1 M. Sait Özervarlı, "Kadr Suresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 24, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001, s. 140.

2 http://www.yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?eseradi=Kadr&page (Erişim Tarihi: 22.09.2022).

1. Araştırma ve Değerlendirme

1.1. Nûreddinzâde'nin Hayatı ve Eserleri

1.1.1. Hayatı

Asıl adı, Muslihuddin Mustafa olan Nûreddinzâde,³ 908 (1502-1503) senesinde Bulgaristan'ın Filibe (Plovdiv)⁴ şehrinin Göpsi Nahiyesi'ne bağlı Anbarlı Köyü'nde doğmuş,⁵ bunun için kendisine el-Filibevî, el-Konstantinî, er-Rûmî nisbeleri kullanılmıştır.⁶ Babası Nûreddin Ahmed Efendi'ye atfen Nûreddinzâde şeklinde şöhret bulmuştur.⁷ Dönemin âlimlerinden Mîrim Kösesi olarak bilinen Mehmed Efendi'den ilim aldıktan sonra Halvetî şeyhi Sofyalı Bâlî Efendi'nin müridi olmuştur. Hocasından icazetini aldıktan sonra Tatarpazarcığı'na şeyh olarak gönderilmiş orada açtığı tekkede müridlerine irşat faaliyetinde bulunmuştur.⁸ Halkın kendisine gösterdiği teveccühü çekemeyenler onu İstanbul'a şikâyet edip hakkında ferman çıkartmak isteyince Nûreddinzâde kendisine herhangi bir takibat işlemi başlamadan İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da Zeyrek Camii imamının misafiri olduğu sırada Cuma namazı sonrası Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin tefsir dersinde Nûreddinzâde'nin bir ayete yaptığı güzel bir yorum şeyhülislâmın dikkatini çekmiştir.⁹ Bu olay hem onun saray erkânı ile tanışmasına hem de atılan iftiraların asılsız olduğunun anlaşılmasına fırsat sunmuştur. Sadrazamın teklifi ile ailesini İstanbul'a getirmiş ve ardından Küçük Ayasofya Zâviyesi şeyhliğine tayin edilmiştir.¹⁰ Bu zaviyede, Halvetî şeyhi olarak müridlerine verdiği tasavvuf derslerinin yanı sıra farklı kesimlerden kimselerin de katıldığı sohbetler yapmıştır. Bu sohbetler vefatına kadar devam etmiştir. Aziz Mahmud Hüdâyî, Kanûnî Sultan Süleyman ve Sokullu Mehmed Paşa'nın da onun zikir telkin ettiği kişiler

3 Kaynaklardaki isim farklılıkları için bakınız: Mehmet Tabakoğlu, “Nureddinzade, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2016, s. 45.

4 Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, Meral Yayınevi, ts., s. 160.

5 Nev'îzâde Atâî, *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti 'ş-Şekâik*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1989, s. 212.

6 İsmail Paşa Bağdatlı, *Hediyyetü'l-'ârifîn, esmâ'ü'l-mü'ellifîn ve âşârü'l-muşannifîn*, cilt 2, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1951, s. 436; Ziya Demir, *XIII-XVI. y.y. Arası Osmanlı Müfessirleri*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2006, s. 282.

7 Reşat Öngören, “Nûreddinzâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt EK-2, Ankara, TDV Yayınları, 2019, s. 360.

8 Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 212.

9 Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 212.

10 Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, ss.212-213.

arasında olduğu kaynaklarda yer almıştır.¹¹ Kendisine zamanının Hasan-ı Basrîsi ve Yusuf-u Mısır-ı İrfân benzetmeleri yapılmıştır.¹²

Nûreddinzâde'nin görmüş olduğu bir rüya Kanûnî'nin Zigetvar seferine çıkmasında etkili olmuş ve kendisi de bu sefere iştirak etmiştir. Kalenin fethinden önce vefat eden padişahın cenazesinin İstanbul'a naklinde rol almıştır.¹³ Zigetvar'da bırakılan Kanûnî'nin iç organları üzerine yapılan türbe ve zaviyede Nûreddinzâde'nin halifelerinden Bosnevî Ali Dede'nin görevlendirilmesi¹⁴ de müellifin saraydaki nüfûzuna bir işarettir. 22 Zilkâde 981/3 Mart 1574'de¹⁵ İstanbul'da vefat eden Nûreddinzâde, Edirnekapı Şehitliği Sırt Tekkesi'ne defnedilmiştir.¹⁶

1.1.2. Nûreddinzâde'nin Halifeleri

Nureddinzâde, şeyhi Sofyalı Bâli Efendi vasıtasıyla¹⁷ 16. asrın en yaygın ve en etkili tarikat olan Halvetiyye'ye mensup olmuştur.¹⁸ Kaynaklarda onun halifeleri ve müridleri arasında Aziz Mahmud Hüdayî (ö. 1038/1628), Ali Dede Bosnevî (ö. 1007/1598), Ahmed Şerûbî (ö. 994/1585), İznikli Vahyîzâde Mehmed Efendi (ö. 1018/1609), Zâkirî Hasan Efendi (ö. 1032/1623), Tatar İsa Efendi (ö. 1031/1622), İbrahim Kırîmî (ö. 1042/1632), Abdülmü'min Efendi (ö. 1004/1595), Nefâyîsi Hasan Efendi (ö. 1020/1611), Fazl-ı İlâhî Efendi (ö. ?), Ali Kemâlî Efendi (ö. 1012/1603), Hâşimî Emir Osman Efendi'nin (ö. 1003/1595) adı geçmektedir.¹⁹ Nûreddinzâde, müritlerine zahir ilimleri ve şeriatı tavsiye etmiştir.²⁰ Onun bazı halifeleri ilmî yeterlilikleriyle İstanbul'un önemli camilerinde vaiz olarak görev yapmıştır.²¹

11 Öngören, "Nûreddinzâde", cilt EK-2, s. 360; Tabakoğlu, *Nureddinzade, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 59.

12 Tabakoğlu, *Nureddinzade, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 45-46.

13 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, s. 348.

14 Öngören, "Nûreddinzâde", cilt EK-2, s. 360.

15 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, cilt 4, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s. 1127.

16 Ömer Nasuhi Bilmen, *Tabakatü'l-Müfessirin*, cilt 2, Ankara, Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, 1960, s. 471.

17 Tabakoğlu, *Nureddinzade, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 72; Öngören, "Nûreddinzâde", cilt EK-2, s. 361.

18 Tabakoğlu, *Nureddinzade, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 71.

19 Tabakoğlu, *Nureddinzade, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 77-81; Öngören, "Nûreddinzâde", cilt EK-2, s. 361.

20 Mehmet Tabakoğlu, "Nûreddinzâde'nin Simâvîlik ve Ehl-i Sünnet Dışı Tasavvufî Hareketlere Yöneltiği Tenkitler Bağlamında Tasavvuf-Siyaset İlişkileri", *Osmanlı Düşüncesi Kaynakları ve Tartışma Konuları*, İstanbul, Mahya Yayıncılık, 2019, s. 452.

21 Mehmet Tabakoğlu, "Konevî Şârihi Nûreddinzâde'nin Şerhu'n-Nusûs Adli Eseri", *Sadreddin Konevî "Tasavvuf, Felsefe ve Din"*, Konya, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2018, s. 332.

1.1.3. Eserleri

Nûreddinzâde, başta tasavvuf olmak üzere tefsir, kelam ve hadis içerikli eserler te'lif etmiştir. Kendisinin Türkiye'nin farklı kütüphanelerinde yazma halinde şu eserleri bulunmaktadır: 1. *Risâle fî mi'râci'n-Nebî aleyhisselâm*, 2. *Fezâilü'l-cihâd*, 3. *Makâle fi'l-avâlimi'l-külliyeye*, 4. *Tercüme-i Menâzilü's-sâirîn*, 5. *Şerhu'n-Nuşûş*, 6. *Şerhu'l-Vâridât (er-Red ale'l-Vâridât)*, 7. *Tercüme-i Fikhü'l-Keydânî*, 8. *Hakikatü'l-hakâ'ik fî Keşfi Esrâri'd-Dekâ'ik*.²² Ayrıca Asr ve İhlas Sûrelerine ait tefsirleri de mevcuttur.²³ Bu iki sûre, Yavuz Fırat'ın *Filibeli Nûreddinzâde'nin Kısmî ve Sûre Tefsirleri* adlı eserin içinde tahkik edilmiştir. Ancak bununla birlikte Tabakoğlu'nun tespitine göre bibliyografik eserlerde Nûreddinzâde'ye nisbet edilen Fatıha Sûresi ve Bakara Sûresi'nin ilk 40 ayetinin tefsirleri Molla Câmi'ye ait olup yanlışlıkla ona izafe edilmiştir.²⁴

1.2. Nûreddinzâde'nin Kadr Sûresi Tefsiri

1.2.1. Risalenin Adı ve Müellife Aidiyeti

Müellif ya da müstensih risaleye bir ad koymamıştır. YEK (Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı) katalogunda *Tefsîr-i Sûretü'l-Kadîr*²⁵ ismiyle geçmektedir. YEK katalogunda ve İSAM Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanı'nda²⁶ yaptığımız aramalarda eserin başka nüshasına rastlanmamıştır. Ayrıca Mehmet Tabakoğlu, *Nureddinzade, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı* adlı doktora tezinde bu risalenin *Tefsîr-i Sûre-i Leyletü'l-Kadr* ismiyle Manisa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde geçtiğini söylemektedir.²⁷ Ancak katalogdaki bu risaleden, tabakat kitaplarında bahsedilmemiştir. Tabakat müellifleri, bu risaleyi görmemiş olsa da risalenin Nûreddinzâde'ye aidiyeti hakkında tereddüt edilmemelidir. Bu bağlamda mukaddime kısmında bulunan “Bu, Nûreddinzâde'ye (Kuddise Sirruhü'l-Aziz) ait bir risaledir/هذه رسالة لنورالدين زاده قدس سره”

22 Ahmed b. Muhammed el-Edirnevî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, thk. Süleyman b. Salih el-Hızzî, Medine, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1997, s. 398; Hacı Halife Mustafa b Abdullah Kaptip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, cilt 1, Bağdat, Mektebetü'l-Müsenna, 1941, s. 460; cilt 2, s. 1986, 1995; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn: Terâcimü muşannifi'l-kütübi'l-'Arabîyye*, cilt 12, Beyrut, Mektebetü'l-Müsenna, ts., s. 36; cilt 12, s. 239; İSAM Kütüphanesi-Yayın Arama: (isam.org.tr) (Erişim Tarihi: 22.09.2022).

23 Tabakoğlu, *Nureddinzade, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 54-71; Öngören, “Nûreddinzâde”, cilt EK-2, s. 361.

24 Tabakoğlu, *Nureddinzade, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 62.

25 <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/tefs%03%AEer-i-s%03%BBretul-kad%03%AEer/20184>. (Erişim Tarihi: 22.09.2022)

26 İSAM Kütüphanesi-Yayın Arama: (isam.org.tr) (Erişim Tarihi: 22.09.2022).

27 Tabakoğlu, *Nureddinzade, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 62.

”العزیز“ ifadesinin ana metin ile aynı yazı karakterinde olması tefsirin Nüreddinzâde’ye ait olduğunu gösteren başka bir delildir.²⁸

1.2.2. Risalenin Te’lif Nedeni ve Tarihi

Her müellifin eserini te’lif ederken izlediği bir metod vardır. Genelde bu tür tefsir risalelerinde sûreler, mushaftaki ayet sıralamasına göre, besmele, hamdele ve salvele ile başlayıp ferağ ya da istinsah kaydıyla bitirilen bir sistemle tefsir edilmektedir. Oysaki Nüreddinzâde sistematik bir çalışma yerine daha serbest ve biraz da tasavvufî bir üslup ile sûreyi tefsir etmiştir. O risalesine kendisine ait olduğunu belirten bir ifade ve besmele ile başlamış, “ت/بیت” kelimesi ile sonlandırmıştır. Bunun dışında risalede te’lif edilme sebebi ve zamanına dair bir bilgi yer almamaktadır.

1.3. Risalenin İçeriği

Kadr Sûresini konu alan te’liflerden biri olan bu risale, Manisa İl Halk Kütüphanesi’nde, yedi farklı eserden ve 151 sayfadan müteşekkil bir mecmuanın içinde ikinci sırada 45 Hk 1137/2 demirbaş numarasında kayıtlı bulunmaktadır. Mecmuanın 64a-69b varakları arasında bulunan risale, 205x155 mm. dış çerçeve ve 150x85 mm. iç çerçeve özelliklerine sahiptir. Bu tefsir, suyolu filigranlı bir kâğıda 19’ar satır halinde, nesih yazı tipi ile Arapça olarak yazılmıştır. Nüshanın müstensihî ve istinsah tarihi bilinmemektedir.

Risalede genel olarak sûreye “Kadr” denilme nedenleri, Kadir gecesinin değeri, itikâfın önemi, ayetlerin tasavvufî yorumları işlenmiştir. Konunun ayet ve hadisler ışığında işlendiği Nüreddinzâde’nin bu eseri, güzel ve zevkle okunabilen te’liflerinden birisidir.²⁹ Müellifin bu risalesindeki metodunu tespit edebilmek için eseri rivayet, dirayet ve işârî tefsir metotları açısından değerlendirdik.

1.3.1. Rivayet Tefsiri Açısından İçeriği

Kur’an’ın Kur’an’la, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sünnetiyle, sahabe kavliyle, tâbiîn sözüyle izah edilmesine rivayet tefsiri denir.³⁰ Kur’an’ın Kur’an’la tefsiri-

28 Risalenin katalogdaki ismi hem Arapça gramerine uymadığı için hem de müellif tarafından risaleye özel bir isim verilmediği için Tefsîru Sûreti’l-Kadr olarak düzeltilmesini teklif ettik. Bu öneriyi, katalogun “hata bildirim” seçeneğine ekledik.

29 Tabakoğlu, *Nureddinzade, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 63.

30 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, cilt 2, Ankara, Fecr Yayınevi, 1996, s. 118; Halis Albayrak, *Tefsir Usûlü*, Şule Yayınları, 1998, s. 100; Abdülhamit Bırışık, “Tefsir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 40, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2011, s. 285.

ri, tefsir yöntemlerinin en güzeldir.³¹ Kur'an'da bir yerde mücmel olan bir ayet başka yerde tafsilatlı; bir yerde mutlak olan bir ifade başka yerde mukayyed; bir yerde müphem olan husus başka yerde beyân edilmiştir. Bu minvalde ayetleri bütünlük içerisinde³² ve birbirini tamamlar şekilde olan Kur'an kendi kendisini tefsir etmektedir.³³

Nüreddinzâde de “me’sûr” veya “menkûl” tefsir³⁴ adı verilen bu metodu diğer müfessirler gibi kullanmış; Kadir Sûresi’ni ilgili farklı/diğer ayetlerden yararlanarak açıklamıştır. Örneğin “تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ/O gece melekler ve Cebrail, Rablerinin izniyle her türlü iş için inerler”³⁵ ayetindeki “مِنْ كُلِّ أَمْرٍ/her türlü iş”³⁶ ifadesini, “فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ/Her hikmetli iş o gecede ayırt edilir”³⁷ ayeti ile tefsir etmiş, “Çünkü Allah’ın her işi hikmetlidir” diye de kendi görüşünü eklemiştir.³⁸ Bize göre müfessir, her iki ayetin ortak kelimeleri olan “كُلِّ أَمْرٍ” ifadesi nedeniyle bu tercihte bulunmuştur. Nitekim bu sûrede meleklerin her türlü iş için o gecede ineceği beyan edilirken Duhân suresinde ise bu her türlü iş için “hikmet dolu her iş” nitelemesi yapılmıştır.

Hz. Peygamber (sas), Kur'an'dan sonra tefsirin ikinci kaynağıdır.³⁹ O (sas), Kur'an'ın tümünü değil de ashabına kapalı ve anlaşılmaz gelen ayetleri açıklamıştır.⁴⁰ Nüreddinzâde de müridlerinin ve halkın sûreyi daha iyi kavrayabilmesi için hadislerden istifade etmiştir. Hadisleri verirken hadis senedi, hadislerin sıhhat dereceleri gibi halk için gerekli olmayan konulara genellikle değinmemiş-

31 Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecciddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *et-Tefsîrû'l-kebîr*; cilt 2, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988, s. 231; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfî İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, cilt 1, İstanbul, Kahraman Yayınları, 1985, s. 12.

32 Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, s. 43.

33 Bedreddin Muhammed b Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhan fî ulumi'l-Kur'an*, cilt 2, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 1957, s. 175; Subhî Salih, *Mebahis Fi 'Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut, Daru'l-İlm, 1965, s. 299; Muhammed es-Seyyid Hüseyin Zehebi, *et-Tefsîr ve'l-müfessirun*, cilt 1, Kahire, Dâru'l-Kütübî'l-Hadis, 1961, s. 37.

34 Birışık, “Tefsir”, cilt 40, s. 285.

35 el-Kadr 97/4.

36 el-Kadr 97/4.

37 ed-Duhân 44/4.

38 Mustafa Muslihuddin Nüreddinzâde, *Tefsîru Sûreti'l-Kadr*, (Manisa, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 1137/2), 64b.

39 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, s. 231.

40 Ömer Dumlu, *Kur'an Tefsirinde Yöntem*, Anadolu Yayınları, 1998, s. 42.

tir. Hadis kaynaklarını ise bazen şahıs veya eser isimleriyle bazen de kaynaksız olarak vermiştir. Örneğin Kadir gecesini bir misafiri karşılar gibi karşılamamız gerektiğini söyleyen müfessir, misafirin kendisini karşılayanlara hediye vermesi âdetten olduğu için Kadir gecesinin hediyesinin de Rabbe kavuşmak, ilahî yardım, günahların affı, namaz ve orucun kabulü şeklinde olduğunu ifade etmiştir. Nüreddinzâde, tüm bunların bu armağanları vermek isteyen Yüce Allah'ın iradesine bağlı olduğunu söylemiş ve kaynağını ve senedini belirtmeksizin serdettiği “اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ” Allah'ım! Senin verdiğine kimse engel olamaz, engellediğini de kimse veremez. Hiçbir iyilik sahibi kendiliğinden faydalı olamaz; zira iyilik sendendir⁴¹ hadisiyle bunu delillendirmiştir. Bu hadisin sebab-i vürudu her ne kadar Kadir gecesini ile ilgili değilse de Allah Teâlâ'nın “takdir eden/mukaddir” olarak iradesine karşı çıkacak bir gücün olmadığını vurgulamak için bu hadisin genel anlamından yararlanmışır.

Müellif, başka bir yerde ise İbn Abbas'tan naklen itikâfa giren kişinin –kendisini değil- günahlarını hapsettiği, itikâftaki kişiye tüm iyi şeyleri yerine getiren kişiye verilen mükâfatın verileceği şeklindeki hadisi nakletmiştir.⁴² Kaynak olarak da İbn Mâce (ö. 273/887)⁴³ ve el-Beyhakî (ö. 458/1066)⁴⁴ isimlerini vermiştir.

Nüreddinzâde, “مَنْ كَلَّ أَمْرِي” ifadesini “مَنْ كَلَّ أَمْرِي” şeklinde okuyanların da olduğunu söyleyerek tefsirini kıraât farklılıklarıyla zenginleştirmiştir.⁴⁵ Bu durumda anlam, “O gece Rablerinin izniyle melekler ve Ruh her insan için inerler” şeklinde olur.

Nüreddinzâde yeri geldikçe Kur'an Tarihi ile ilgili malumatlar da vermiştir. “إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ” *Onu Kadir gecesinde indirdik*⁴⁶ ayetinde Kur'an-ı Kerim'in indirilişiyle ilgili iki görüşün olduğunu söyleyen yazar, birincisinin onun levh-i mahfuzdan dünya semasına oradan da Allah Rasülü'ne (sav) yirmi üç senede peyderpey indirilmesini kastedildiğini söylemiştir. Kur'an'ın indirilişiyle ilgili diğer görüşe göre ise Kur'an-ı Kerim Kadir gecesinde indirilmeye başlamış ve ilk indirilen sûreler Fatıha, İkra', Müddessir veya Müzzemmil sû-

41 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Şaîh*, Beyrut, Dâru Tavki'n-Necât, 1422, Deavât, 17; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-Şaîh*, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâşî'l-'Arabî, ts., Mesâcid, 26.

42 Nüreddinzâde, *Tefsir*, 68b.

43 Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Beyrut, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts., Sıyâm, 67.

44 Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, cilt 5, Dâru's-Selefiyye, 2003, s. 435.

45 Nüreddinzâde, *Tefsir*, 64b.

46 el-Kadr 97/1.

relerinden birisi olduğu halde Kadir Sûresi hakkında onun ilk indirilen sûre olduğuna dair bir nakil aktarılmamıştır. İlk inen surelerin hepsinin nehârî (gündüz inen ayet veya sûre) olduğunda âlimler ittifak ettiğini ifade eden yazar “إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ” *Onu Kadir gecesinde indirdik*⁴⁷ ayetinde de gece meydana gelen bir inzâlden bahsedildiğini ve bu gecenin Kur’an’ın inmeye başladığı zaman dilimi olduğunu belirtmiştir.⁴⁸

1.3.2. Dirayet Tefsiri Açısından İçeriği

Dirayet tefsiri, rivayetlerin yanı sıra dil, edebiyat ve çeşitli ilimlere dayanılarak yapılan Kur’an tefsiri olup bu yorumlama şekline “re’y” veya “aklî” tefsir de denir.⁴⁹ Dirayet tefsiri asla rivayetten bahsetmeyen tefsir demek değildir.⁵⁰ Nûreddinzâde de yeri geldikçe bu yöntemden yararlanmıştır. Örneğin, “إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ” *Onu Kadir gecesinde indirdik*⁵¹ ayetinde zahir bir kelime yerine “ة” zamirinin kullanılmasının sebebini izah etmiştir.⁵² İndirilen Kur’an-ı Kerim’i, indirildiği zamanı, kendisine indirilen Allah Rasûlü’nü (sav) ve indiren Allah’ı yüceltmek için açık bir isim yerine zamir ile ifade edildiğini söylemiştir.⁵³

Nûreddinzâde, mübarek gecenin ve bu sûrenin “الْقَدْرِ” olarak isimlendirilmesiyle ilgili kelime kökünden hareketle beş görüş zikretmiştir: a. “وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقًّا” *Allah’ın değerini gereği gibi bilemediler*⁵⁴ ayetinde olduğu gibi o, değeri yüce olan bir gecedir. b. “وَمَنْ قَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ” *Rızıkı daralmış olan kimse*⁵⁵ ayetinde olduğu gibi o gece, inen meleklerle dar gelir. c. Varlıkların kaderi bu gecede hükme bağlanır. d. Herhangi bir önemi olmayan bir kimse bu geceyi ihya etse üstün bir değere sahip olur. e. Bu gecede değerli bir kitap, değerli bir rahmet ve şerefli melekler indirilir. Nûreddinzâde, hem kelimenin geçtiği diğer ayetlerdeki anlamlarını hem de verilebilecek uygun anlamları maddeleyerek hem rivayet hem de dirayet metoduna güzel bir örnek vermiştir.

47 el-Kadr 97/1.

48 Nûreddinzâde, *Tefsîr*, 64a-64b.

49 Muhsin Demirci, *Tefsîr Usûlü ve Tarihi*, İstanbul, İFAV Yayınları, 2001, s. 323; Mustafa Çetin, *Tefsîrde Dirayet Metodu*, Zemzem Yayınları, ts., s. 131; Birışık, “Tefsîr”, cilt 40, s. 286.

50 Cevdet Bey, *Tefsîr Usûlü ve Tarihi*, hazırlayan Mustafa Özel, İstanbul, Kayıhan Yayınları, 2002, s. 69.

51 el-Kadr 97/1.

52 Nûreddinzâde, *Tefsîr*, 64a.

53 Nûreddinzâde, *Tefsîr*, 64a.

54 el-En‘âm 6/91.

55 et-Talâk 65/7.

çizgisi⁶⁵ bu risalesine de yansımıştır. Nûreddinzâde, risaleyi yazarken ayetlerin tefsirinde ayetlerden, hadislerden, sahabe ve tabiin sözlerinden, Arapça dil kurallarından istifade ettiği gibi tasavvufî eğilimin etkisinde kalarak aşırılıktan uzak işârî yorumlar yapmıştır.

Risalesine “بِسْمِ اللَّهِ” in “ب” harfi ile Kadir Sûresi’nin ilk ayetindeki “أَنْزَلْنَاهُ” söz-cüğü arasında bağlantı kurarak başlayan Nûreddinzâde, sanki işârî yorum ağırlıklı bir eser olacağıın ilk sinyalinin de bize vermiş gibidir. Bunu da “ب” harfi ile “أَنْزَلْنَاهُ” kelimesi arasında Allah’ın azamet ve yücelik bağı olmasına bağlamıştır.⁶⁶

Zaman zaman ayeti ayetle açıklayan müellif, Kadir sûresini Duhân sûresinin ilk ayetleri ışığında tefsir etmiştir. Duhân sûresinin başındaki hurûf-ı mukattaadan olan “ح”deki “ح” harfinin Allah’ın hakkına, “م”in ise onun muhabbetine işaret ettiğini söylemiştir. Bu muhabbetinin hakkı için Allah’ın, muhabbet duyduğu kullarına ayrılık ateşiyle azap etmeyeceğini eklemiştir. Yine “ح” harfinin, meleğin aracı olmadığı, seven ve sevilen (muhibb ile mahbûb) hariç kimsenin muttali olamayacağı sır yani Allah Rasûlü’ne (sas) has vahiy olduğunu söyleyerek hurûf-ı mukattaaya tasavvufî bir yorum getirmiştir.⁶⁷

“تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ” /Melekler ve Ruh inerler⁶⁸ ayetinin tefsiri esnasında müellif, Kadir gecesinde meleklerin ariflerin göğüslerine inşirah vermek için incecğini ve onlara vuslatı müjdeleyeceğini,⁶⁹ başka bir yerde de bu gecede sırların açığa çıktığını, perdelerin kaldırıldığını⁷⁰ söyleyerek eserine işârî bir yorum katmıştır. Nefsi terbiye metotlarından olan tehallî,⁷¹ tehallî⁷² ve tecelliye⁷³ yer veren müellif, Allah’ın has kullarına Kadir gecesinde tecelli ettiğini söylemiştir.⁷⁴

65 Mehmet Tabakoğlu, “XVI. Yüzyılda Tenkitçi Bir Sûfi: Nûreddinzâde”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 10 (20), Temmuz 2016, s. 255-267.

66 Nûreddinzâde, *Tefsîr*, 64a.

67 Nûreddinzâde, *Tefsîr*, 65b.

68 el-Kadr 97/4.

69 Nûreddinzâde, *Tefsîr*, 65a.

70 Nûreddinzâde, *Tefsîr*, 68b.

71 Tehallî: Bu, bedenden kurtulmaktır. Muhyiddin İbnü’l-Arabî, *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye fi ma’rifeti’l-esrâri’l-mâlikiyye ve’l-mülkiyye*, thk. Ahmed Şemseddin, cilt 4, Beyrut, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1420, s. 169.

72 Tehallî: Allah’ın esmaül’hüsnası ile süslenmektir. İbnü’l-Arabî, *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*, 4/168.

73 Tecelli: Kulun içinde bulunduğu mertebelere göre kalbine doğan nurlardır. İbnü’l-Arabî, *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*, 4/171.

74 Nûreddinzâde, *Tefsîr*, 66a.

Müellifin tasavvuf erbabınca çokça kullanılan ama hadis usûlünde zayıf kabul edilen “من عرف نفسه فقد عرف ربه” sözünü nakletmesi⁷⁵ ilmî anlamda bağlı bulunduğu sosyal çevrenin etkisinde kaldığını göstermektedir.

1.4. Risalenin Kaynakları

Bir müellif, bir konuda eser te'lif ederken daha önce yazılmış eserlerden istifade eder. Özellikle alanında yazılmış birinci el kaynaklardan yararlanması o yazara ve eserine kıymet kazandırır. Nüreddinzâde, risalesinde gereken yerlerde tefsir, hadis ve diğer kaynaklardan istifade etmiştir. Risale, kısa ve özlü bir tefsir olmasına rağmen kaynakları açısından zengin sayılır. Nüreddinzâde, eserinde çoğunlukla şahıs isimlerini vererek kaynak göstermiş; birkaç yerde müellif ve eser kaynağını beraber vermiştir. Kişi adlarının ise sadece meşhur kısımlarını yer vermiş, tam künye isimlerini zikretmemiştir.

Nüreddinzâde, tefsir konusunda Ca'fer-i Sâdık (ö. 148/765),⁷⁶ Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî (ö. 283/896)⁷⁷ ve Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî'den (ö. 310/922)⁷⁸ müellif ismi vererek kaynak vermiştir. Hadis konusunda ise Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvî'nî (ö. 273/887),⁷⁹ el-Hâkim en-Nisâbûrî (ö. 405/1014),⁸⁰ Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî'den (ö. 458/1066)⁸¹ yine müellif adı vererek istifade etmiştir.

İbn Ebü'd-Dünyâ ve (ö. 281/894) Kazâ'ü'l-havâ'ic'i,⁸² Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî ve (ö. 360/971) el-Mu'cemü'l-evsa'î,⁸³ Hatîb el-Bağdâdî ve (ö. 463/1071) Târîhu Bağdâd'ı,⁸⁴ İbn Kemâl (ö. 940/1534) ve Tefsîr'i⁸⁵ hem müellif hem de eser adını beraber zikrettiği kaynaklardır.

75 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 68b.

76 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 65b.

77 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 65a, 65b.

78 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 64b.

79 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 68b.

80 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 68b.

81 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 68b, 69a.

82 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 69a.

83 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 68b.

84 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 68b.

85 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 65b.

Adlarını tasrîh etmeden, “المؤلفين/akthar müfessirlerin çoğu,⁸⁶ المتقدمون/mütekad-dim âlimler,⁸⁷ جمع كثير/çoğunluk”⁸⁸ gibi umumî lafızlarla kaynak verdiği yerler de mevcuttur. Bazen de kaynak vermeden “قالوا/dediler ki,⁸⁹ فسروا/tefsir ettiler ki,⁹⁰ روي/rivayet edildi ki,⁹¹ قيل/denildi ki,⁹² يقال/denilir ki”⁹³ gibi ma’lum veya meçhul ifadelerle nakillerde bulunmuştur.

Nüreddinzâde, iki yerde “قال/üstad dedi ki”⁹⁴ ifadesini kullanmıştır. Buradaki üstadın yaptığımız aramalar sonucunda ‘Abdulkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî (ö. 465/1072) olduğunu tespit ettik.⁹⁵ Tasavvufî tefsir yazan müfessirlerin Kuşeyrî’nin Letâifu’l-İşârât’ından istifade etme geleneğini⁹⁶ Nüreddinzâde de sürdürmüştür.

Bilgiyi ilk elden almaya gayret eden müellif, Kadir gecesinde bu seneden gelecek seneye kadar olan işlerin ayrılacağı ma’lumatını İbn Cerîr et-Taberî’den nakletmiştir.⁹⁷ Kadir gecesinde, Allah’ın kullarına rahmet takdir olunduğu için bu geceye bu isim verildiğini ilk dönem sûfî müfessirlerinden olan Sehl et-Tüs-terî’den aktarmıştır.⁹⁸

Nüreddinzâde, Allah’ın itikâfa giren kişi ile cehennem arasına üç hendeklik mesafe koyacağına kaynak olarak hadis hâfızı olmalarıyla meşhur olan iki âlim Hatîb el-Bağdâdî’nin Târîhu Bağdâd’ını⁹⁹ ve et-Taberânî’nin el-Mu‘cemü’l-ev-sat’ını¹⁰⁰ göstererek ilmi ehlienden almaya gayret etmiştir. Müfessir, tefsirinde itikâf konusuna genişçe yer vermiştir.

86 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 64a.

87 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 65b.

88 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 65a.

89 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 64a, 65b.

90 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 65a.

91 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 64b.

92 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 65a.

93 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 69a.

94 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 65a, 65b.

95 Karşılaştır: Ebü’l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Letâifu’l-İşârât*, cilt 3, el-Hey’etu’l-Mışriyyeti’l-‘Amme li’l-Kuttâb, 2000, s. 379, 750.

96 Süleyman Uludağ, “Kuşeyrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 26, Ankara, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002, s. 474.

97 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 64b.

98 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 65a.

99 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 68b-69a.

100 Nüreddinzâde, *Tefsîr*, 68b-69a.

1.5. Tahkikte İzlenen Metod

Bu metin hazırlanırken eldeki tek nüshayı kullandık. Bu nüsha, müellifin kendisine veya bir müstensih'e ait olduğuna dair bir karine taşımamaktadır. Risalenin tahkikinin genel esaslarında İSAM Tahkikli Neşir Esasları'nı (İTNES) uyguladık. Müellif, tefsir metnine karışmasını engellemek için bazı ayetlerin üzerine kırmızı çizgi çizmiş fakat biz ayetleri çiçekli parantez içinde ve harekeli olarak verdik. Hadisleri ve diğer alıntıları, iktibas işareti içine aldık. Okunmayan ve cümle içinde Arapça gramerine uymayan kelimelerin fotoğrafını cümlenin içinde verdik. Metinde geçen eser isimlerini bold yaptık. Nüreddinzâde'nin eser veya müfessir adıyla verdiği alıntıları ilgili kaynaklardan tespit ettik. Metindeki hatalı yazılmış kelimeleri dipnotta düzelttik. Metinde “[رضي الله] عم”، “[رحمة الله عليه] رح” kısıltmaları bulunmaktadır.

Sonuç

Kültür tarihimiz için önemli bir yer tutan yazma eser kütüphanelerindeki her bir yazma eseri neşretmek hem geçmişten geleceğe bilgi aktarımı hem de mazimize bir vefa borcudur. Nüreddinzâde'nin, Kur'an-ı Kerim'in hepsini olmasa da hem halkın sıkça okuduğu ve hem âlimlerin tefsirini yapmaya gayret ettiği sûrelerden olan Kadir sûresini tefsir ettiği risalesini tahkikli olarak neşrederek bu eseri ilim dünyasına kazandırmak istedik.

Nüreddinzâde bu risalesinde rivayet ve dirayet metodlarından istifade etse de mensup olduğu tasavvufî çevrenin etkisi sebebiyle eserin işârî yönü daha ağır basmıştır. Müellif diğer tefsirlerde sıkça rastlanan sûrenin ayet sayısı, nüzûl sebebi, Mekki-Medenî oluşu mevzularına değinmemiştir. İleri derecede sarf ve nahiv konularına girmemiştir. Halkın anlama seviyesinin üzerinde ve onları yoracak akademik bilgidен uzak durması bizde, eserin daha çok cemaate fayda verme amacıyla te'lif edildiği izlenimini ihsas etmiştir. Sadece besmele ile başlayan sûrenin tefsiri, “تمت/bitti” ile sona erse de bizde tefsirin daha bitmediği, müellifin daha söyleyeceği şeylerin olduğu belki de sonra devam edeceği beklentisine bizleri sokmuştur. Sûrenin ayet sırasıyla değil de serbest bir üslûp ile tefsir edilmesi bizim böyle düşünmemizde etkili olmuştur.

Müfessir, ma'lumat bakımından özlü olan bu risalesini te'lif ederken kendisine kadar gelen bilgi birikiminden istifade etmeye gayret etmiştir. Kaynak olarak zikrettiği âlimlerden onun hem ilmi ehlinde hem de birinci el kaynaklardan alma çabasında olduğunu anlıyoruz.

Devlet erkânıyla yakın irtibatı olan bir tarikat şeyhine ait olan bu risale, bize onun tefsire dair görüşlerini ve katkılarını tespit etme fırsatı vermiştir.

Kaynakça

Ahterî, Muslihuddin Mustafa el-Karahisarî, *Ahterî-i Kebîr*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.

Akay, Ali, “Muslihuddîn el-Lârî'nin Tefsîru Sûreti'l-Kadr İsimli Risalesi”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/1, 2007.

Albayrak, Halis, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, İstanbul, Şule Yayınları, 1996.

_____, *Tefsir Usûlü*, Şule Yayınları, 1998.

Atâî, Nev'îzâde, *Hadâiku'l-hakâik fî tekmileti's-Şekâik*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1989.

Ateş, Süleyman, *İşârî Tefsîr Ekolü*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1998.

Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn, esmâ'ü'l-mü'ellifîn ve âşârü'l-muşannifîn*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1951.

el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî, *Şuabü'l-iman*, Dârü's-Selâfiyye, 2003.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Tabakatü'l-Müfessirîn*, Ankara, Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, 1960.

Birişik, Abdülhamit, “Tefsir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 40, İstanbul, 2011.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî, *el-Câmi'u's-Şahîh*. Beyrut, Dâru Tavki'n-Necât, 1422.

Bursalı, Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, Meral Yayınevi, ts.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Ankara, Fecr Yayınevi, 1996.

_____, *Tefsir Usûlü*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Cevdet Bey, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, hazırlayan Mustafa Özel, İstanbul, Kayıhan Yayınları, 2002.

Çetin, Mustafa, *Tefsirde Dirayet Metodu*, Zemzem Yayınları, ts.

Demir, Ziya, *XIII-XVI. y.y. Arası Osmanlı Müfessirleri*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2006.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, İstanbul, İFAV Yayınları, 2001.

el-Edirnevî, Ahmed b. Muhammed, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, thk. Süleyman b. Salih el-Hizzî, Medine, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1997.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, İstanbul, Kahraman Yayınları, 1985.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Beyrut, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm el-Harrânî, *et-Tefsîrû'l-kebir*; Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.

İbnü'l-Arabî, Muhyiddin, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye fî ma'rifeti'l-esrâri'l-mâlikiyye ve'l-mülkiyye*, thk. Ahmed Şemseddin, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420.

Katip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b Abdullah, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, Bağdat, Mektebetü'l-Müsenna, 1941.

Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn: Terâcimü muşannifi'l-kütübi'l-Arabiyye*, Beyrut, Mektebetü'l-Müsenna, ts.

el-Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin, *Leîâifu'l-İşârât*, el-Hey'etu'l-Mışriyyeti'l-'Amme li'l-Kuttâb, 2000.

Müslim b. Haccâc, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, Beyrut, Dâru 'İhyâi't-Turâşi'l-'Arabî, ts.

Nûreddinzâde, Mustafa Muslihuddin, *Tefsîru Sûreti'l-Kadr*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 64a-69b.

Öngören, Reşat, "Nûreddinzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt EK-2, Ankara, TDV Yayınları, 2019.

Özervarlı, M. Sait, "Kadr Suresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 24, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001.

es-Salih, Subhî, *Mebahis Fi 'Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut, Daru'l-'İlm, 1965.

Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmanî*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Tabakoğlu, Mehmet, "Konevî Şârihi Nûreddinzâde'nin Şerhu'n-Nusûs Adlı Eseri", *Sadreddin Konevî: "Tasavvuf, Felsefe ve Din" Sempozyumu*, Konya, 2018.

_____, "Nureddinzade, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2016.

_____, "Nûreddinzâde'nin Bedreddin Simâvî'nin Vâridât'ına Yöneltiltiği Eleştiriler", *Toplum Bilimleri Dergisi* 10 (20), Temmuz 2016.

_____, *Nüreddinzâde'nin Simâvîlik ve Ehl-i Sünnet Dışı Tasavvufî Hareketlere Yönelttiđi Tenkitler Bağlamında Tasavvuf-Siyaset İlişkileri*, İstanbul, Mahya Yayıncılık, 2019.

_____, “XVI. Yüzyılda Tenkitçi Bir Sûfi: Nüreddinzâde”, *Toplum Bilimleri Dergisi* 10 (20), Temmuz, 2016.

Uludağ, Süleyman, “İşârî Tefsir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 23, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001.

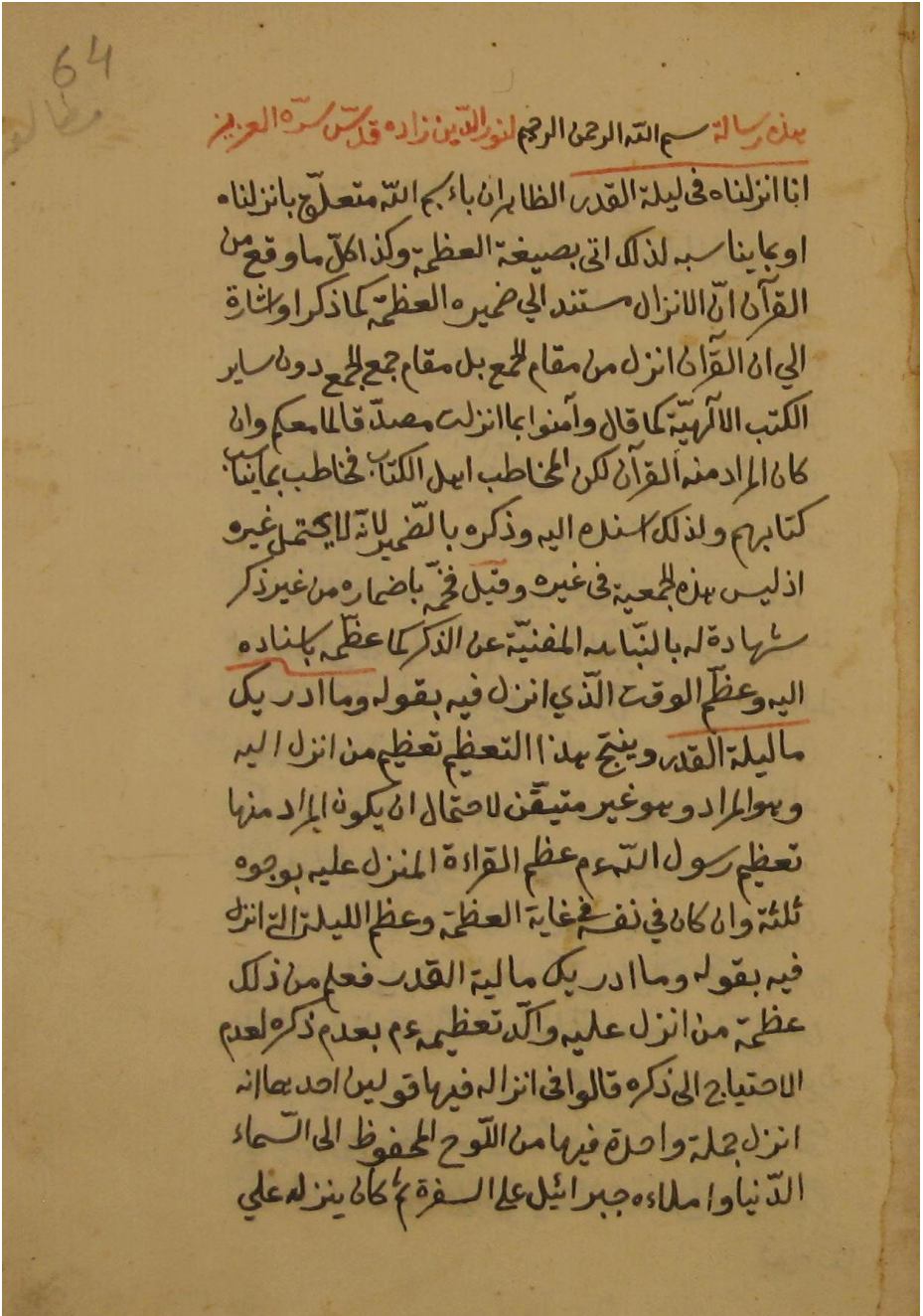
_____, “Kuşeyrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 26, Ankara, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

ez-Zehebi, Muhammed es-Seyyid Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-müfessirun*, Kahire, Dârü'l-Kütübi'l-Hadîs, 1961.

ez-Zerkeşi, Bedreddin Muhammed b Abdullah, *el-Burhan fî ulumi'l-Kur'ân*, Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, 1957.

Nüsha Görselleri

69

معتكفا في مسجد النبي عم فانا رجل في حاجة فقام معهم
 قال سمعت صاحب القبر عم يقول من مات في حاجة
 اخيه وبلغ فيها كان خيرا من اعتكاف عشرين ومن اعتكف
 يوما ابتغاء وجه الله جعل الله بينه وبين النار ثلث
 خنادق وبعد تما بين الخافقين واخرج البيهقي عن علي بن
 الحسين عن ابيه انه قال قال رسول الله عم من اعتكف عشرين
 من رمضان كما تكف عشرين وعمرتين واخرج البيهقي عن الحسن
 قال للمعتكف كل يوم حجة قال البيهقي لا يقوله الحسن
 الا عن بلاغ اخرج ابن ابي الدنيا في كتاب قضاء الحاجات عن
 الحسن بن علي رضي الله عنه قال لان اقضى لاني في حاجة احب الي من ان
 اعتكف شهرين قال الله تعا ولا تبكروا هذه الآية افر
 ان محل القرية مقدس عن اجتناب للظوظ فقال اذا
 كنتم مشاغلا بنفوسكم كنتم مجبورين بكم فيكم واذا كنتم قاطنين
 فيمن بنا فلان تعود وامنا اليكم ويقال غيرة لطف سبحانه
 وتعالى الاوقاف ان يخرج لجدد بالهزل قال عياشي
 يا رسول الله اني اجبتك واحب اليك قال عم ذريتي يا
 ابي بكر اتعبد ربي وقال عم لي مع الله وقت لا يعني غير
 ربي اخرج البيهقي عن عطاء الاساني قال ان مثل المعتكف
 كمثل الحرم القتي نفسه بين يدي الرحمن فقال والله لا ابرح
 حتى ترحمني عم

البلاغ وصلة يعنى بتلك كتاب اخرج
 اخرج

Risalenin Tahkikli Neşri

هذه رسالة لنور الدين زاده قدّس سرّه العزيز

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٦٤ أ

(إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ) [القدر ١/٩٧]

الظاهر إن باء "بسم الله" متعلق بأنزلناه أي بما يناسب لذلك أتى بصيغة العظمة وكذا كل ما وقع من القرآن أنّ الانزال مستند إلى ضميره العظمة كما ذكر أو إشارة إلى أنّ القرآن أنزل من مقام الجمع بل مقام جمع الجمع دون ساير الكتب الالهية كما قال (وَأَمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ) [البقرة ١/٤١] وان كان المراد منه القرآن لكن المخاطب أهل الكتاب فخاطب بما يناسب كتابهم ولذلك أسنده إليه وذكره بالضمير لأنه لا يحتمل غيره إذ ليس هذه الجمعية في غيره وقيل فخمه باضماره من غير ذكر شهادة له بالنباهة المغنية عن الذكر كما عظّمه باسناده إليه وعظّم الوقت الذي أنزل فيه بقوله (وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ) [القدر ٢/٩٧] وينتج هذا التعظيم من انزل إليه وهو المراد وهو غير متيقّن لاحتمال ان يكون المراد منها تعظيم رسول الله عم عظم القراءة المنزل عليه بوجوه ثلاثة وان كان في نفسه في غاية العظمة وعظم الليلة التي أنزل فيه بقوله (وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ) [القدر ٢/٩٧] فعلم من ذلك عظمة من أنزل عليه وأكد تعظيمه عم بعدم ذكره لعدم الاحتياج إلى ذكره قالوا في إنزاله فيها قولين:

أحدهما: انه أنزل جملة واحدة فيها من اللوح المحفوظ إلى السماء الدنيا وأملأه جبرائيل على السفارة ثم كان ينزله على

٦٤ ب

رسول الله عم عليه منجما في ثلاث وعشرين سنة وليتتهم¹⁰¹ بينوا سر ذلك

والقول الآخر: أنه ابتداء إنزاله فيها ولم يرو هذا في سورة لان أول ما أنزل اما الفاتحة او اقراء او المدثر او المزمّل وكلها نهاريّة بالاتفاق (تَنْزِيلُ الْمَلَايِكَةِ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ) [القدر ٤/٩٧] بيان لفضله على الف شهر (مِنْ كُلِّ أَمْرٍ) [القدر ٤/٩٧] من اجل كل امر قدر في تلك السنة وقرأ من كل امرئ من اجل كل انسان (سَلَامٌ هِيَ) [القدر ٥/٩٧] أي ما هي الا سلامة أي لا يقدر الله فيها الا السلامة ويقضي في غيرها السلامة والبلاء اقول قالوا في قوله تعالى (حم وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مَبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ) [البدرخان ٤-١/٤] المراد بها ليلة القدر ويدل عليه قوله تعالى هنا (مِنْ كُلِّ أَمْرٍ) [القدر ٤/٩٧] إذ كل امره تعالى حكيم وروي ذلك عن ابن عباس وقتادة وعن ابي جالد¹⁰² وعن ابراهيم النخعي¹⁰³ وعن سعيد بن جببر وعن ابن عمر وعن عكرمة وعن مجاهد وعن الحسن وعن هلال بن اليساف وعن ابي نضرة¹⁰⁴ قالوا يقدر فيها ما يكون إلى السنة لكن بعضهم استثنى الشفاوة والسعادة فأنهما عنه لا يغيّران عن مجاهد في رواية عبد بن حميد ومحمد بن نصر وابن جرير¹⁰⁵ يفرق في ليلة القدر كل امر من السنة إلى السنة الا الحيوية والموت واكثر المفسرين على أنّها ليلة القدر فعلى هذا تفسيرهم

101 ليلتهم.

102 ابي خالد.

103 النخعي.

104 ابي نضرة.

105 جامع البيان للطبري، 90/22.

١٦٥

قوله تعالى (سَلَامٌ هِيَ) [القدر ٥/٩٧] بما هي الآ سلامة اى لا يقدر الله فيها الآ السّلامة لا يناسب قوله (فِيهَا يُفَرَّقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ) [الدخان ٤/٤٤] وقوله تعالى هنا (مِنْ كُلِّ أَمْرٍ) [القدر ٤/٩٧] وقد فسّروا من أجل كلّ امر وقد صرّح المتقدمون ان امور السنّة كلّها يقدر فيها الآ أنّه استثنى البعض بعضها وان كان المراد من الليلة المباركة غير ليلة القدر كما ذهب اليه جمع كثير فكيف يكون قوله تعالى (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ) [القدر ١/٩٧] وقوله تعالى (شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ) [البقرة ١٨٥/٢] وكيف يتعلق تقدير الامور فيهما اذ لا يمكن ذلك الآ بالتكرار او باختصاص بعضها باحدهما والاخرى بالآخر فلفظ (كُلِّ) [الدخان ٤/٤٤، القدر ٤/٩٧] في الموضوعين ينافيهما قال صاحب الفراس تلك الليلة هي كشف جماله للعارفين واهل شهوده من المقربين قدر منازلهم في مقام المعارف والكواشف وقدر مقادير الغيوب وابرار انوار ملكوته وجبروته لاهل القلوب لذلك (تَنْزِيلُ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ) [القدر ٤/٩٧] في تلك الليلة يبشرونهم بالوصال وكشف الجمال ابدأ قال سهل¹⁰⁶ ليلة قدرت فيها الرحمة على عباده وقيل نزول الملائكة في تلك الليلة لانسراح صدور العارفين قال الاستاذ¹⁰⁷ ليلة يجد العابدون قدر نفوسهم وشبهوا العارفين فيها¹⁰⁸ قدر معبودهم فستان بين وجود قدر وبين

٦٥ ب

شهود قدر قال الله تعالى (مِنْ كُلِّ أَمْرٍ سَلَامٌ) [القدر ٤-٥/٩٧] مما بشرهم باعالي البدحات ونسي الكرامات وسلامتهم من جميع البليات يسلم عليهم ويصافحهم ليصل بركات بعضهم الى بعض وهي الليلة المباركة التي (فِيهَا يُفَرَّقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ) [الدخان ٤/٤٤] لآنها اول ليلة افتتاح الخطاب مع الاحباب قال جعفر الصادق رض في قوله تعالى (حم وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ) [الدخان ١/٤٤-٢] هذا من العلوم المكتومة من الاغيار الآ ان العلماء بالله يخبرون عنها بلطائف¹⁰⁹ المفهوم فالحاء هو وحي كتابه المنزل على رسوله عم والميم كتابه اليه عم انتهي لم يذكر وساطة جبرائيل لعدم علمه بابراز ذلك كما ذكره المفتي ابن كمال رح في تفسيره¹¹⁰ قوله تعالى (الم) [البقرة ١/٢] في اول سورة البقرة وقال جعفر قدس سره ان نزوله كان ليلة القدر قال الاستاذ¹¹¹ الحاء اشارة الى حقّه والميم يشير الى محبّته ومعناه وحي ومحبّتي لعبادي وكتابي العزيز آني لا اعذب اهل محبّتي بنار فرقتي ولا شبيء دونها والحاء الوحي الخاص الى رسول الله عم وذلك الوحي الخاص بلا واسطة ملك في سرّ لا يطّلع عليه الا المحبّ والمحبيب قال سهل¹¹² انزل القرآن من اللوح المحفوظ الى روح محمد عم وهو الزّوح المبارك فسّمى الله تعالى الليلة المباركة لآتصال بركات بعضها ببعض تمّت سورة القدر سمّيت به لمعان

احدها: انها ليلة عظيمة القدر كما قال الله تعالى (وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ) [الانعام ٩١/٦]

والثاني: انها ليلة

106 تفسير التستري للتستري، ص 200.

107 لطائف الإشارات للقشيري، 3/750.

108 في القشيري "ويشهد فيها العارفين".

109 بلطائف.

110 التفسير لابن كمال، 1/36.

111 لطائف الإشارات للقشيري، 3/379.

112 تفسير التستري للتستري، ص 141.

١٦٦

تضييق الارض فيها من الملائكة المنازل لما قال تعالى (وَمَنْ قَدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ) [الطلاق ٧/٦٥]

والثالث: ان حكم القدر الحكم لان الاشياء يقدر فيها

والرابع: من لم يكن له قدر وشرف يصير بمراعاتها ذا قدر

والخامس: إنه انزل فيه كتاب ذو قدر ورحمة ذات قدر وملائكة نوات قدر بسم الله المتجلى بكلماته الالهية لاكمال انبيائه في القرآن الرحمان بعموم احكام كتابه ونزول رحمته في جميع الازمان الرحيم الذي خص بلبلة القدر تجلياته الخاصة لخاصة عباده من اهل القرآن والفرقان ايها الطالب الى التجلي وايها الراغب الى التجلي فاعلم ان التجلي¹¹³ قبل التجلي والتخلي قبل التخلي¹¹⁴ انا انزلناه من غيب اللوح المحفوظ وعظمتنا بنون العظمة مرتين في ليلة القدر في ليلة يظهر فيها مقدار كل شيء خص ظهور هذا اللامر بالليلة لكونها اشبه بالغيب فظهر الامر من الغيب الى شبيهه (وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ) [القدر ٢/٩٧] مع جلالة قدر علمك وتقديمك في العلم على الكل (لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ) [القدر ٣/٩٧] والذي يمكن من اظهاره انها خير من الف شهر¹¹⁵ لعله ايهم "٢٠٠" وجه الخيرية لعمومها او لكثرتها ومن عظمتها تنزل الملائكة النفوس السماوية الى ملائكة الارض ليعينوها على اكتساب الخيرات والروح العقل على ارباب

٦٦ ب

المكاشفات (بِإِذْنِ رَبِّهِمْ) [القدر ٤/٩٧] في تكميل من دونهم ليكونوا لهم رتبة التكميل بعد رتبة الكمال (مَنْ كَلَّ أَمْرًا) [القدر ٤/٩٧] مما يجري على اهل الارض يا طالب ليلة قدره ويا راغب شرح صدره الم "١٠٠" قال تعالى (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ) [القدر ١/٩٧] اي القرآن وهو النور الذي به يحصل انشراح الصدر وهو نور الجمال المخصوص نزوله لسيد اصحاب الكمال في ليلة قلبه النوراني لكونه ظل النور الالهي لذلك لم يكن له ظل ظلماني بل كان ظل جسمه اللطيف ايضا نورانيا فنوره عم كسف الانوار المتقدمة كلها كما أن نور ليلة القدر كسف نور الشمس من غد لما ورد في الخبر عن خير البشر فيا ايها الطالب لتلك المطالب اجتهد في تلك الليلة المباركة النفسية خصوصا اذا انضم اليها الافاقية في أن تقبس "٢٠٠" من ذلك النور الاعظم لتخلص من ظلمات اباطيل الهوى وتكون على نور من ربك في اقتداء النور المكرم المصطفي والتمس ذلك النور ذا القدر في غيب باطنك الذي ليل ظاهرك وينزل نور باطنك الى ظاهرك ويرتقي انوار ظاهرك الى باطنك فيستفيد كل منها من الآخر لهذه الجمعية الكبرى (تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ) [القدر ٤/٩٧] الا ترى اضافة الحق سبحانه الاذن الى اسم الرب دون غيره ففي هذه الليلة

١٦٧ أ

المعنونة بالعنوان المذكورة كانه تم سيرك القمري في المنازل المعنوي فقابلت النور الاعظم بوجهك الباطن المعنوي فوجدت حياة لاموت بعدها وبقاء لا فناء بعده كما قال عم "من لقيها سعد سعادة لا يشقي بعدها"¹¹⁶ فكلمها وجهك لذلك النور اعرضت عما سواه وجعل سبحانه اضافة القدر الى الليل دون النهار لان الليل شبيه بالغيب والتقدير لا يكون الاغنياء في نفس الانسان والنهار يقتضي الظهور فلو كان النهار لظهور الحكم في غير محلّه ومناسبه فان الفعل في الظاهر لا يظهر الا على صورة ما هو في الغيب في وجه من

113 التحلي

114 التحلي

115 وفي هامش "83 سال 4 شهر"

116 المصنف لبن أبي شيبه، 209/7.

الغيب الى الشَّهادة بالنَّسبة الى الله تعالى ومن عدم الى وجود بالنَّسبة الى الخلق فهي ليلة (فيها يُفَرَّقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ) [الدخان ٤/٤٤] فيزل¹¹⁷ الامر اليها عينا واحدة ثم يفرق فيها بحسب ما يعطيه من التفاصيل فهي مقادير الاشياء والمقادير ما تطلب سوانا فلهذا امرنا بطلب ليلة القدر لنستقبلها كما يستقبل المسافر اذا جاء من سفره والمسافر اذا جاء من سفره فلا بد له من هديّة لاهله الذين يستقبلونه فاذا استقبلوه دفع اليهم ما كان قد استعدده لهم فمنهم من يكون هديته لقاء ربّه ومنهم من يكون هديته التوفيق الهيّ¹¹⁸ والاعتصام

٦٧ ب

في باقي عمره ومنهم من يكون هديته كفارة ذنوبه ومنهم من يكون هديته محو رسومه ومنهم من يكون هديته قبول صيامه وقيامه وكل على حسب ما اراد المقدّر ان يهبه ويعطيه ولا تحجر عليه ولا مانع في ذلك "اللهم لا مانع لما اعطيت ولا معطي لما منعت ولا ينفع ذا الجد منك الجد"¹¹⁹ يا من لا ينفعك طاعتنا ولا يضررك معصيتنا تقبل ما لا ينفعلك واعف عنا ما لا يضررك انت الجواد الكريم. انت الرؤف الرحيم. انت الغفور الحليم. انك تحبّ العفو فاعف عنا يا كريم. واغفر لنا يا رحيم. تم السر في كونها في اوتار ليالي العشر الاخير لمعان اقتضتها اما كونها في الاوتار لانه انفرد بها الليل دون النهار فانه وتر من النهار واليوم شفع له ومعنى آخر ايضا وهو ان الطالب اذا كان في ليلة وتر الشهر كان الوتر حافظا لهذا العبد لما تعطيه هذه الليلة من البركات والخيرات وهو وتر من الزمان المذكور له وتره "﴿١﴾" الحق فيضيف ذلك الخير الى الله لا الى الليلة وان كانت سببا في حصوله ولكن عقيب شهود الوتر بحفظه من نسبة الخير لغير الله تعالى مع ثبوت السبب عنده فلو كان في ليلة شفع وهي سبب لم يكن لهذا العبد من يذكره تذكر حال في وقت التماسه ايها او في

٦٨ أ

شهوده ايها اذا عثر عليها فكان محصلا للخير من يد غير اهله فيكون صاحب جهل وحجاب في احد ذلك الخير فلهذا جعلت في اوتار الليالي واما كونه في العشر الاخير لانها نور والنور شهادة وظهور فهو بمنزلة النهار اذ سمي النهار لتساع النور فيه والنهار متأخر عن الليل لانه مسلوخ منه بنصّ الكتاب المبين حيث قال (وَآيَةٌ لَهُمْ اللَّيْلُ نَسْلُخُ مِنْهُ النَّهَارَ) [يس ٣٦/٣٧] والعشر الاخير متأخر عن العشر الاوسط والاول فكان ظهورها في مناسبه اقوي واولي قال الشيخ الاكبر¹²⁰ وما رأيت احدا راها في العشر الاوّل ولا نقل اليها وانما تقع في العشر الاوسط والاخير خرج¹²¹ مسلم¹²² عن ابي سعيد الخدري قال اعتكف رسول الله عم في العشر الاوسط من رمضان يلتمس ليلة القدر وكذلك التجليّ الالهى ما ورد قطّ في خبر نبوي صحيح ومستقيم ان الله تعالى يتجلى في الثلث الاول من الليل وقد ورد انه تعالى يتجلى في الثلث الاوسط والآخر من الليل وليلة القدر انما هي تجليّ¹²³ الالهى فكان في الثلث الاوسط والآخر من الشهر ولم يكن في الثلث الاول فان الاول انت ولا بدّ في الاوليّة لك في معرفة ربك وانت وهو لا يجتمع¹²⁴ كما انّ الدليل والمدلول لا يجتمعان

117 فيزل.

118 الالهى.

119 صحيح البخاري، دعوات 17.

120 الفتوحات المكية لمحيي الدين بن العربي، 413/2.

121 اخرج

122 صحيح مسلم، صيام 39.

123 التجليّ.

124 لا يجتمعان.

٦٨ ب

قال عم "من عرف نفسه فقد عرف ربه"¹²⁵ فقدّمك لأنك الدليل وهذه ليلة كشف الاسرار وهذه ليلة هنك¹²⁶ الاستار لذلك حرص الشارع عم على التماسها والباعث لالتماسها امور تقتضيها وهو عظم قدرها لان خالقها عظمها وعظم من عظمها وعظم ما انزل فيها من الآيات القويّة والفعليّة وحقارة من التمسها عند نفسه بالتماسها فانه شاهد بالتماسه على نفسه. هذا الخبر العظيم القدر بافتقار عظيم بقباله لان العبد كلّما اراد ان يتحقق بعبوديته حقر قدر نفسه الى ان يلحقه بالعدم الذي هو اصله ولا احقر من العدم فلا احقر من نفس المخلوق فتسمّى ليلة القدر لمعرفة اهل الحضور فيها باقدارهم اعني بحفارتهم مع انّ الخير الذي ينالونه شريك الملتسمين في الامكان والافتقار وافقر الموجودات من افتقر الى مفقر فلا افقر من الانسان فانه لا اعرف بالله منه لجمعيته وعقله ومعرفته نفسه قال الله تعالي (وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ) [البقرة 187/2]. اخرج ابن ماجه¹²⁷ والبيهقي¹²⁸ عن ابن عباس رضي الله عنه "انه قال في المعتكف انه معتكف الذنوب ويجزي¹²⁹ له من الاجر كاجر عامل الحسنات كلّها" وخرج الطبراني في الاوسط¹³⁰ والحاكم وصححه والبيهقي¹³¹ وصفه والخطيب في تاريخه¹³² عن ابن عباس رض انه كان

٦٩ ا

معتكفا في مسجد النبي عم فاتاه رجل في حاجة فقام معه وقال سمعت صاحب القبر عم يقول "من مشى في حاجة اخيه وبلغ فيها كان خيرا من اعتكاف عشر سنين ومن اعتكف يوما ابتغاء وجه الله جعل الله بينه وبين النار ثلث خنادق ابعد مما بين الخافقين". وخرج البيهقي عن علي بن الحسين عن ابيه انه قال قال رسول الله عم "من اعتكف عشرا من رمضان كان حجتين وعمرتين"¹³³. وخرج البيهقي¹³⁴ عن الحسن قال "للمعتكف كلّ يوم حجة" قال البيهقي لا يقوله الحسن الا عن بلاغ¹³⁵ اخرج ابن ابي الدنيا في كتاب قضاء الحوائج عن الحسن بن علي رض قال "لان اقضي لآخ لي حاجة احب اليّ من ان اعتكف شهرين"¹³⁶ قال الله تعالي (وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ) [البقرة 187/2] الآية اخبر ان محلّ القرية مقدس عن اجتلاب الحظوظ فقال اذا كنتم مشاعيل بنفوسكم كنتم محجوبين بكم فيكم واذا كنتم قائمين بنا فلا تعودوا منا اليكم. ويقال غيرة الحق سبحانه وتعالى على الاوقات ان يمزج الجدد بالهزل. قالت عائشة رض "يا رسول الله اني احبك واحبّ قريك قال عم ذريني يا ابنت ابي بكر اتعبد ربي وقال عم لي مع الله وقت لا يسعني غير ربي"¹³⁷ اخرج البيهقي عن عطا الخراساني قال "ان مثل المعتكف كمثل المحرم القى نفسه بين يدي الرحمان فقال والله لا ابرح حتى ترحمني"¹³⁸ {تمت}

125 حقائق التفسير للسلمي، 86/2.

126 وفي هامش "هنك بـرده يرتفق اخترى".

127 السنن لابن ماجه، صيام 67.

128 شعب الإيمان للبيهقي، 434/5.

129 ويجزي.

130 المعجم الأوسط للطبراني، 7/220.

131 شعب الإيمان للبيهقي، 435/5.

132 تاريخ بغداد للخطيب البغدادي، 349/4.

133 شعب الإيمان للبيهقي، 436/5.

134 شعب الإيمان للبيهقي، 437/5.

135 وفي هامش "البلاغ وصلة يعني يتشمك وكفاية اخترى".

136 قضاء الحوائج لابن أبي الدنيا، ص 48.

137 صحيح ابن حبان، 387/2.

138 شعب الإيمان للبيهقي، 437/5.

المصادر والمراجع

تاريخ بغداد؛-

أحمد بن علي أبو بكر الخطيب البغدادي (ت. ٥٤٦٣/١٠٧١م).
تحقيق مصطفى عبد القادر عطا، دار الكتب العلمية، بيروت ١٤١٧هـ.

تفسير التستري؛-

أبو محمد سهل بن عبد الله بن يونس بن رفيع التستري (ت. ٢٨٣/٨٩٦م).
تحقيق محمد باسل عيون السود، دار الكتب العلمية، بيروت ١٤٢٣هـ.

تفسير ابن كمال باشا؛-

شمس الدين أحمد بن سليمان بن كمال باشا الرومي الحنفي (ت. ٥٩٤٠/١٥٣٤م).
تحقيق ماهر أديب حبّوش، مكتبة الإرشاد، إسطنبول، ٢٠١٨م.

جامع البيان في تأويل القرآن؛-

محمد بن جرير بن يزيد بن كثير بن غالب الأملّي، أبو جعفر الطبري (ت. ٣١٠/٩٢٣م).
تحقيق أحمد محمد شاكر، مؤسسة الرسالة، ١٤٢٠هـ/٢٠٠٠م.

الجامع الصحيح؛-

محمد بن إسماعيل أبو عبدالله البخاري الجعفي (ت. ٢٥٦هـ/٨٧٠م).
تحقيق محمد زهير بن ناصر الناصر، دار طوق النجاة، بيروت ١٤٢٢هـ.

الجامع الصحيح؛-

مسلم بن الحجاج أبو الحسن القشيري النيسابوري (ت. ٢٦١هـ/٨٧٥م).
تحقيق محمد فؤاد عبد الباقي، دار إحياء التراث العربي، بيروت د.ت.

حقائق التفسير (تفسير السلمي)؛-

أبو عبد الرحمن محمد بن الحسين بن موسى الأزدي السلمي (ت. ٤١٢هـ/١٠٢١م).
تحقيق سيد عمران، دار الكتب العلمية، ٢٠٠١م.

السنن؛-

ابن ماجة أبو عبد الله محمد بن يزيد القزويني، وماجة اسم أبيه يزيد (ت. ٢٧٣هـ/٨٨٧م).
تحقيق محمد فؤاد عبد الباقي، دار إحياء الكتب العربية، بيروت ١٩٥٢م.

شعب الإيمان؛-

أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخُسْرُوْجْردي الخراساني، أبو بكر البيهقي (ت. ٤٥٨هـ/١٠٦٦م).
تحقيق الدكتور عبد العلي عبد الحميد حامد، مكتبة الرشد، الرياض ١٤٢٣هـ/٢٠٠٣م.

صحيح ابن حبان بترتيب ابن بلبان؛-

أبو حاتم محمد بن حبان بن أحمد البُستي (ت ٣٥٤هـ/٩٦٥م).
تحقيق شعيب الأرنؤوط، مؤسسة الرسالة، بيروت ١٤١٤هـ/١٩٩٣م.

الفتوحات المكية؛-

محيي الدين بن العربي (ت ٦٣٨هـ/١٢٤٠م).
تحقيق أحمد شمس الدين، دار الكتب العلمية، بيروت ١٤٢٠هـ.

قضاء الحوائج؛-

أبو بكر عبد الله بن محمد بن عبيد بن سفيان بن قيس البغدادي الأموي القرشي المعروف بابن أبي الدنيا
(ت ٢٨١هـ/٨٩٤م).
تحقيق مجدي السيد إبراهيم، مكتبة القرآن، القاهرة ١٤٠٦هـ/١٩٨٦م.

لطائف الإشارات (تفسير القشيري)؛-

عبد الكريم بن هوازن بن عبد الملك القشيري (ت ٤٦٥هـ/١٠٧٢م).
تحقيق إبراهيم البسيوني، الهيئة المصرية العامة للكتاب، مصر د.ت.

المصنف في الأحاديث والآثار؛-

أبو بكر عبد الله بن محمد بن أبي شيبعة إبراهيم العبسي (ت ٢٣٥هـ/٨٤٩م).
تحقيق كمال يوسف الحوت، مكتبة الرشد، الرياض ١٤٠٩هـ.

المعجم الأوسط؛-

أبو القاسم سليمان بن أحمد بن أيوب الطبراني (ت ٣٦٠هـ/٩٧١م).
تحقيق طارق بن عوض الله بن محمد، عبد المحسن بن إبراهيم الحسيني، دار الحرمين، القاهرة
١٤١٦هـ/١٩٩٥م.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmacıların her birisinin mevcut araştırmaya katkısı %50 oranındadır.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

